

EUGÈNE DUBOIS

door L. D. BRONGERSMA

Een bijdrage over Prof. Dr. Eugène Dubois in een bundel opstellen om te herdenken, dat Rector Jos. Cremers honderd jaar geleden werd geboren, verdient wel enige toelichting. Het feit dat zij bevriend waren alleen, is daartoe niet voldoende. Zou men aan allen, aan wie Rector Cremers zijn vriendschap schonk, een artikel willen wijden, dan zou deze bundel vele delen gaan tellen. Het merkwaardige is dat men, oppervlakkig gezien, in Cremers en Dubois eerder tegenpolen dan vrienden zou verwachten. Aan de ene kant Cremers, gelovig, R.K. priester, en aan de andere kant Dubois, die weliswaar in een rooms-katholiek gezin was opgegroeid, maar die zich van dit geloof had afgewend. De redenen voor dit laatste vindt men in de periode van het leven van Dubois van zijn H.B.S.-tijd tot in het begin van de twintigste eeuw. In een tijd dat theorieën over de afstamming van de mens in rooms-katholieke (maar evenzeer in protestantse) kerkelijke kringen slechts tegenstand ondervonden, werd Dubois al in zijn H.B.S.-tijd een aanhanger van deze theorieën. Dit had zeker niet de

instemming van zijn leraren, waarvan er één de verwantschap met de apen bestreed met de vraag: „Bauen Affen Kirchen?” Dubois geloofde zo zeer in de opvattingen van Darwin over de afstamming van de mens, dat hij besloot zijn carrière in Nederland (hij was lector in de anatomie aan de Universiteit van Amsterdam) op te geven om in Nederlandsch-Indië naar de „missing link”, de nog niet gevonden schakel tussen mensapen en mens, te gaan zoeken. In 1887 trok hij (als Officier van Gezondheid bij het K.N.I.L.) naar Indië en in 1895 keerde hij naar Nederland terug met de fossiele resten van een wezen, dat hij aanvankelijk *Anthropopithecus erectus*, later *Pithecanthropus erectus*, de rechtopgaande aapmens noemde en dat volgens hem de werkelijke „missing link” was. Zijn sensationele vondsten werden op vele congressen en vergaderingen gedemonstreerd en er werd uitvoerig over gediscussieerd. Naast aanhangers vond Dubois ook vele, dikwijls zeer felle, tegenstanders. Sommige van die tegenstanders bestreden zijn opvattingen op grond van zakelijke, wetenschappelijke argumenten, andere dreven de spot met zijn opvattingen en dat was iets wat hem bijzonder griefde, want grapjes over *Pithecanthropus* duldde hij niet. Maar er waren ook mensen die hem uit geloofs-overtuiging bestreden en die dit niet openlijk maar door anonyme brieven deden, waarin met de vernietiging van de fossielen werd bedreigd. Dubois die van jongs af aan al een neiging tot achterdocht en wantrouwen had, werd door deze aanvallen nog wantrouwender en in al deze aanvallen meende hij de invloed van de kerk en haar priesters te moeten zien. Dat wantrouwen heeft hem nooit verlaten en het is daarom zo merkwaardig, dat Dubois voor enkele geestelijken een uitzondering maakte, nl. voor Rector Cremers, voor Dr. J. J. A. Bernsen, o.f.m. (die bij hem promoveerde en een aantal jaren zijn assistent bij de Collectie-Dubois te Leiden was) en, naar men mij vertelde, voor de Pastoor van Haelen. Veel vriendschappen van Dubois waren van beperkte duur. Het uiten van kritiek op zijn werk, hoe terecht en hoe goed bedoeld en voorzichtig geuit, maakte bij hem een einde aan een vriendschap. De vriendschap

Begroeting tussen prof. Dubois en Rector Cremers.

Foto: D. van der Gugten.

met Rector Cremers hield echter stand en daarvoor waren drie redenen.

De eerste was dat Rector Cremers in 1912 te Eysden de moeder van Dubois in haar laatste levensdagen heeft bijgestaan. Een brief van Dubois, in 1918 aan Rector Cremers geschreven, getuigt van zijn grote dankbaarheid daarvoor. De andere twee redenen waren hun beider liefde voor de wetenschap, die ieder van hen op de hem eigen wijze beleefde en met respect voor elkaars opvattingen, en hun beider liefde voor Limburg.

Dubois waardeerde hetgeen Cremers deed voor het natuurhistorisch onderzoek en Cremers waardeerde het werk van Dubois. Toen in 1932 door Dr. J. J. A. Bernsen, o.f.m., een aantal fragmentaire dijbeenderen van *Pithecanthropus erectus* werden gevonden in het te Leiden aanwezige materiaal van de Collectie-Dubois, bepleitte Dubois in een publicatie, op grond van de structuur van deze dijbeenderen, nogmaals de bijzondere plaats die *Pithecanthropus* innam en die deze van de mens deed verschillen. In een brief van 31 juli 1932 bedankte Rector Cremers voor de hem gezonden overdruk en hij schreef daarin, dat de publicatie hem verheugde omdat er uit bleek, dat Dubois zijn oude liefde voor Trinil (de vindplaats van *Pithecanthropus*) nog niet had opgegeven en „omdat er uit blijkt dat de *Pithecanthropus erectus* recht van bestaan heeft”.

De liefde van Dubois voor zijn geboorteland Limburg was groot. Op zijn tachtigste verjaardag verklaarde hij het een groot voorrecht te vinden in Limburg te zijn geboren.

Marie Eugène François Thomas Dubois werd op 28 januari 1859 te Eysden geboren als eerste kind van Jean Josef Balthasar Dubois (apotheker en burgemeester van Eysden) en Marie Catharine Floriberte Agnes Roebroeck. Te Eysden groeide hij op en hij was een knaapje niet anders dan anderen, met dezelfde ondeugendheden. Zo ging hij op een zondag in zijn beste pakje in een tobbe spelevaren op een giervijver (mededeling van zijn zuster Marie Antoinette Hélène Dubois: Mère Angélique, Ursuline). De onderwijzer De Mare wekte zijn belangstelling voor de natuur-

lijke historie op en leende hem, toen Dubois op de H.B.S. was, zijn exemplaar van Buffon's *Histoire Naturelle des Animaux*. Als zovele apothekers uit die tijd bezat de vader van Dubois een encyclopedische kennis van planten en veel daarvan bracht hij aan Eugène bij. Het mergelland van Zuid-Limburg wekte zijn belangstelling voor de geologie en palaeontologie. Na het doorlopen van de lagere school ging Dubois naar de Rijks H.B.S. te Roermond, waar de leraren Jos. Rosen, J. M. A. Kramps en Victor Julius er veel toe bijdroegen om zijn interesse in de natuurwetenschappen te vergroten. In het begin ging het goed op de H.B.S., maar in de cursus 1874/75 ging het mis; volgens de overlevering was hij verliefd en besteedde hij meer energie om het meisje voor zich te winnen, dan aan het schoolwerk. Hij werd afgewezen voor stelkunde en meetkunde; op 6 september 1875 legde hij een herexamen af met als resultaat: „Engelsch twijfelachtig; Hoogduitsch onzeker.” Zo moest hij in de cursus 1875/76 sommige vakken met een lagere klas meedoen, voor andere volgde hij de lessen in de hogere klas. In 1877 ging Dubois naar Amsterdam om medicijnen te studeren en in 1884 legde hij het arts-examen af. Na assistent geweest te zijn werd hij later lector in de anatomie, een functie welke hij in 1887 opgaf om naar Indië te gaan. Het zag er nog een ogenblik naar uit dat de reis niet door zou gaan, want in oktober 1887, toen hij zich te Eysden in het revolverschieten aan het oefenen was sprong het wapen uit elkaar en Dubois werd, gelukkig niet ernstig, aan het gezicht gewond.

Wij zullen de levensloop van Dubois hier niet geheel volgen, maar ons beperken tot datgene wat op zijn band met Limburg betrekking heeft.

Volgens een handgeschreven (niet volttooide) autobiographie, die hij mij gaf, vond hij in 1886 in de Henkeput bij Ryckholt menselijke schedels. Wat er van deze schedels is geworden, vermeldde Dubois niet.

Na zijn terugkeer uit Indië en nadat hij in Amsterdam hoogleraar was geworden, ging Dubois weer geregeld naar Limburg, maar ditmaal was het Tegelen dat zijn belangstelling had. Hij wijdde zich aan het onderzoek

van de fauna van de Klei van Tegelen, een afzetting die naar zijn gevoelens precies dezelfde ouderdom had als de afzetting waarin *Pithecanthropus* en begeleidende fauna waren gevonden. Dit onderzoek zette hij tot 1911 voort en later wijdden zijn twee promovendi Dr. Antje Schreuder en Dr. J. J. A. Bernsen, o.f.m., zich ook weer aan de fossiele zoogdierresten uit de Tegelse Klei.

In 1906 kocht Dubois het ven „de Bedelaer” bij Haelen, een ven met daaromheen een stuk hei met wat armoedige jonge dennen en berken. Wanneer zich daartoe de mogelijkheid voordeed, kocht Dubois er stukken land bij en zo breidde hij tot 1936 zijn bezit uit. Drijvende eilandjes werden uit het ven gevist, stuk gehakt en als bemesting over de omliggende arme grond uitgestrooid. Dubois liet in het ven een boring uitvoeren tot 16 m diep. Daarmee werd de onderliggende kleilaag doorboord en door de in het boorgat geplaatste pijp kon een deel van het water afvloeien, waardoor het peil met een meter werd verlaagd. In 1910 kon weer een stuk land worden aangekocht, maar dat had alleen zin als de Gemeenteraad van Haelen zou toestemmen in het verleggen van een weg. Degene, die in Haelen de zaken van Dubois tijdens diens afwezigheid behartigde, maakte veel propaganda voor het plan. Op 4 maart 1910 stelde hij Dubois voor om als het voorstel was aangenomen de raadsleden op een vaatje trappistenbier te tracteren. Op 12 maart 1910 schrijft de heer Aquarius, Burgemeester van Haelen, dat het voorstel is aangenomen en dat de tractatie zeer in de smaak viel.

Het bezit van dit ven heeft Dubois waarschijnlijk mede geïnspireerd tot zijn onderzoek over het ontstaan van vennen en venen (en zeeduinen). Zijn artikelen daarover en die over de Klei van Tegelen behoorden tot de „Eugènetjes” (zoals zijn assistente Dr. A. Schreuder die publicaties noemde), die zijn studenten moesten kennen.

Het vrij kale land om de Bedelaer werd door Dubois bebost; van 98769 aangekochte boompjes en heesters kon ik opgaven vinden, maar het zijn er zeker meer geweest. In het ven werd vis uitgepoot (in 1914:

1000 rietvoorns en 700 Masurische zeelten; in 1916: 700 zeelten; in 1923: 400 edelkarpers en 500 baarzen; in 1933 werden er 42 karpers gevangen en in 1941 ving ik er zelf nog een aantal zeelten).

Eerst diende een houten loods tot onderdak van de familie Dubois, later een stenen huis. Toen Dubois in 1938 besloot om definitief van Haarlem naar de Bedelaer te verhuizen, liet hij aan ene zijde een kamer bij bouwen en hij liet een verdieping op het huis zetten, om al zijn eigendommen, die nog in Haarlem stonden, te kunnen bergen. In 1937 liet hij in het bos een 14 m hoge toren bouwen, met een zeer ruime spouw, waarin hij hoopte dat zich vleermuizen zouden vestigen, maar een succes is dat nooit geworden.

Van een ven in een wat kale, armoedige begroeiing werd de Bedelaer tot een mooi bebost landgoed, waar tal van bijzondere bomen uit alle delen van de wereld werden samengebracht. Het Natuurhistorisch Genootschap bezocht de Bedelaer in 1938 en in het Natuurhistorisch Maandblad, (Jrg. 27, 1938, pp. 46-48; pp. 61-65) staat een uitvoerig verslag over het vele wat er te zien was.

Op de Bedelaer ontving Dubois ook wel eens studenten, die daar in de vakantie tentamen kwamen doen. Het verhaal wil, dat hij de student dan uitnodigde om mee te gaan zwemmen en hem al zwemmend tentamen afnam. Op de Bedelaer trok Dubois zich ook terug als hij een publicatie moest voorbereiden en van daaruit ging dan een stroom van brieven naar zijn assistent; door het meisje per fiets naar Roermond gebracht en daar per trein-expressie en expressie-bestelling verzonden, want brieven met de gewone post schreef hij zelden.

Op 16 december 1940 overleed Dubois in zijn huis de Bedelaer. Hij werd begraven te Venlo. Zijn wens dat het landgoed als één geheel door zijn nabestaanden als natuurpark zou worden behouden, ging niet in vervulling. Zijn erfgenamen verkochten eerst het huis en later ook de rest van het landgoed.